

γλωσσική πράξη [speechact],

της Σ. Μαρμαρίδου

Στο πλαίσιο της κοινωνικής μας αλληλεπίδρασης χρησιμοποιούμε τον λόγο για να κάνουμε κάποια πράγματα, δηλαδή επιτελούμε *γλωσσικές πράξεις*, όπως είναι οι υποσχέσεις, οι παρακλήσεις, οι εντολές, οι ευχαριστίες, οι απολογίες κλπ. Αντίθετα με την κρατούσα γλωσσολογική άποψη της εποχής ότι η γλωσσική σημασία εξαντλείται στην περιγραφική δυνατότητα της γλώσσας, ο J. L. Austin, σε μια σειρά διαλέξεων το 1955 στο Πανεπιστήμιο του Harvard των ΗΠΑ, χαρακτήρισε την άποψη αυτή ως *περιγραφική πλάνη* και ανέδειξε τον διαπροσωπικό και κοινωνικό ρόλο που υπηρετεί η χρήση της γλώσσας κατά την επικοινωνία. Υποστήριξε δε ότι παράλληλα με τα *διαπιστωτικά εκφωνήματα* [constative utterances], όπως, π.χ. *Η γάτα είναι στο χαλί*, που περιγράφουν μια κατάσταση πραγμάτων, υπάρχουν και τα *επιτελεστικά*, μέσω των οποίων η ομιλήτρια κάνει κάτι. Π.χ. με το εκφώνημα *Ευχαριστώ για τα λουλούδια*, η ομιλήτρια ευχαριστεί τον ακροατή για το δώρο του, ή με το *Υπόσχομαι να το θυμηθώ* δίνει μια υπόσχεση. Η κατηγορία των επιτελεστικών εκφωνημάτων συχνά συνδέεται με μια κοινωνική σύμβαση, οπότε το εκφώνημα έχει εξαιρετικά συμβατικό χαρακτήρα, όπως π.χ. το *Βαπτίζεται η δούλη του Θεού Θεοδώρα* κατά το θρησκευτικό μυστήριο της βάπτισης επιτελεί και την πράξη της βάπτισης από τον ιερέα.

Οι γλωσσικές πράξεις επιτελούνται *ρητά* όταν η ομιλήτρια χρησιμοποιεί μια γλωσσική έκφραση, ρηματική κυρίως, που αναφέρεται στην πράξη που επιτελείται, όπως είναι η χρήση του ρήματος *υπόσχομαι* στο παράδειγμα *Υπόσχομαι να το θυμηθώ*. Η υπόσχεση επιτελείται και *υπόρρητα* αν η ομιλήτρια πει *Θα το θυμηθώ οπωσδήποτε* στην κατάλληλη περίπτωση επικοινωνίας, χωρίς αυτό να σημαίνει ότι τα δύο εκφωνήματα έχουν την ίδια σημασία ή επικοινωνιακή βαρύτητα. Αξίζει εδώ να σημειώσουμε ότι το δεύτερο εκφώνημα, σε μια διαφορετική περίπτωση επικοινωνίας, θα μπορούσε να περιγράφει μια μελλοντική κατάσταση πραγμάτων, θα μπορούσε δηλαδή να χαρακτηριστεί ως διαπιστωτικό, παρά επιτελεστικό. Για τον λόγο αυτό ο Austin, στη συνέχεια του έργου του, υποστήριξε ότι και τα διαπιστωτικά εκφωνήματα αποτελούν μια κατηγορία των επιτελεστικών, με την έννοια ότι και το να περιγράφει, να βεβαιώνει ή να δηλώνει κάτι η ομιλήτρια, είναι και αυτό ένα είδος γλωσσικής πράξης. Επομένως, κατά την εξέλιξη της θεωρίας, η διάκριση μεταξύ διαπιστωτικών και επιτελεστικών εκφωνημάτων εγκαταλείφθηκε.

Στο πλαίσιο της εξέλιξης αυτής ο Austin υποστήριξε ότι κάθε εκφώνημα, ως έκφραση μιας γλωσσικής πράξης, επιτελεί επί της ουσίας, τρία διαφορετικά είδη πράξεων: (α) τη *λεκτική πράξη* [locutionary act], δηλ. ένα εκφώνημα με σημασία. Το ότι η ομιλήτρια λέει κάτι που έχει γλωσσική σημασία συνιστά από μόνο του μια πράξη, τη *λεκτική*, (β) την *προσλεκτική πράξη* [illocutionary act], δηλ. την πράξη που επιτελεί η ομιλήτρια ενώ λέει κάτι. Π.χ. όταν η ομιλήτρια λέει *Θα το θυμηθώ οπωσδήποτε*, το εκφώνημά της «μετράει» ως υπόσχεση σε μια συγκεκριμένη περίπτωση, ενώ σε μια άλλη μπορεί να «μετράει» ως πρόβλεψη. Το πώς «μετράει» ένα εκφώνημα αποτελεί την *προσλεκτική ισχύ/δύναμή* του [illocutionary force], και (γ) την *απολεκτική πράξη*, δηλ. την πράξη που επιτελεί η ομιλήτρια με το να λέει κάτι το οποίο επιφέρει κάποιες συνέπειες ή αποτελέσματα στα αισθήματα, τις σκέψεις ή τις πράξεις του ακροατή της.

Π.χ. το εκφώνημα *Η σούπα καίει* μπορεί να επιτελέσει την απολεκτική πράξη της καθυστέρησης της κατανάλωσής της στη συγκεκριμένη περίπτωση, αλλά μπορεί και όχι. Ενώ η λεκτική και, κυρίως, η προσλεκτική πράξη συνδέονται άμεσα με την πρόθεση της ομιλήτριας (δηλ. τί επιδιώκει να κάνει), το αποτέλεσμα της απολεκτικής πράξης δεν εμπίπτει στον έλεγχο της.

Αναγκαίος όρος για την κατανόηση ενός εκφωνήματος είναι να αναγνωρίσει ο ακροατής την προσλεκτική ισχύ/δύναμη του βάσει των συνθηκών επιτυχίας [felicity conditions] που αυτή προϋποθέτει. Π.χ. προϋπόθεση για την επιτυχή επιτέλεση της γλωσσικής πράξης της βάπτισης (*Βαπτίζεται η δούλη του Θεού Θεοδώρα*) είναι το παιδί να μην έχει ήδη όνομα, ο ομιλητής να είναι ιερέας και η διαδικασία που ακολουθείται να είναι η προβλεπόμενη στον κατάλληλο χώρο κλπ. Για την επιτυχή επιτέλεση της διαταγής *Πάρε τα ψώνια από το αυτοκίνητο* πρέπει η ομιλήτρια να επιθυμεί την εκτέλεση της εντολής, ο ακροατής να έχει τη δυνατότητα να την εκτελέσει (π.χ. να μην είναι διετής νήπιο ή ολικά ανάπηρος άνθρωπος) και, βεβαίως, να υπάρχουν ψώνια και αυτοκίνητο, διαφορετικά η εντολή δεν μπορεί να εκτελεστεί. Για την επιτέλεση μερικών προσλεκτικών πράξεων απαραίτητη είναι η προσλεκτική υιοθέτησή τους [illocutionaryuptake] από τον ακροατή. Π.χ. όταν η ομιλήτρια στοιχηματίζει λέγοντας *Πάω στοίχημα 10 ευρώ ότι πάλι θα αναβάλεις τον οδοντίατρο*, το στοίχημα δεν ισχύει αν ο ακροατής δεν απαντήσει *Εντάξει* ή *Το πάω* ή *Μέσα*.

Επειδή ο Austin επικέντρωνε την προσοχή του στις επιτελεστικές πράξεις που έχουν ένα τελετουργικό χαρακτήρα, επιθυμώντας έτσι να τονίσει την κοινωνική διάσταση της γλωσσικής σημασίας, θεώρησε ότι αυτές είναι κοινωνικά συμβατικές και η ισχύς τους άμεσα αναγνωρίσιμη από τον ακροατή, όπως π.χ. στο παράδειγμα της βάπτισης. Η *συμβατικότητα* της προσλεκτικής ισχύος συνδέεται επίσης με τη γλωσσική μορφή: οι καταφατικές / αποφατικές [προτάσεις](#) συνήθως έχουν την ισχύ της δήλωσης (π.χ. *Η γάτα είναι στο χαλί*), οι ερωτηματικές έχουν την ισχύ της αναζήτησης πληροφορίας (π.χ. *Τί ώρα είναι;*), οι προστακτικές έχουν την ισχύ της εντολής (π.χ. *Πάρε τα ψώνια από το αυτοκίνητο*). Ωστόσο, δεν υπάρχει σχέση ένα-προς-ένα μεταξύ γραμματικής δομής και προσλεκτικής ισχύος ενός εκφωνήματος. Π.χ. *Η γάτα είναι στο χαλί* έχει την ισχύ της προειδοποίησης σε μια περίπτωση όπου μια βρώμικη και άρρωστη γάτα βρίσκεται πάνω σε ένα πανάκριβο χαλί. *Τι ώρα είναι;* έχει την ισχύ της επίκρισης αν εκφωνείται από τον γονιό εφήβου όταν αυτός επιστρέφει σπίτι του τις πρώτες πρωινές ώρες. *Πάρε ένα σοκολατάκι* έχει την ισχύ της προσφοράς, και όχι της εντολής, στην ανάλογη περίπτωση επικοινωνίας.

Η παραπάνω συζήτηση συνδέεται με τη διαπίστωση ότι οι γλωσσικές πράξεις μπορούν να έχουν *ευθεία* και *πλάγια προσλεκτική ισχύ* [direct/indirectillocution]. Π.χ. η ευθεία προσλεκτική ισχύς του εκφωνήματος *Τί ώρα είναι*, όπως συζητήθηκε παραπάνω, είναι η αναζήτηση πληροφορίας, ενώ η πλάγια είναι η επίκριση. Ωστόσο αυτή η εξέλιξη της θεωρίας των γλωσσικών πράξεων, για την οποία κυρίως υπεύθυνος είναι ο Searle (1969), εστιάζει περισσότερο στην πρόθεση της ομιλήτριας να επιτελέσει μια συγκεκριμένη γλωσσική πράξη παρά στην κοινωνική και γλωσσική σύμβαση που ακολουθείται προκειμένου να επιτελεσθεί η πράξη αυτή. Η έννοια της [προθετικότητας](#), καθώς και της απόστασης μεταξύ του τί λέει η ομιλήτρια από το τί εννοεί, μελετάται εκτενέστερα στο πλαίσιο της θεωρίας του [συνομιλιακού υπονοήματος](#) του Grice (1975).

Σ. Μαρμαρίδου

Πηγές

- Austin, J. L. 1962. *How To Do Things With Words*. Οξφόρδη: ClarendonPress.
- Βελούδης, Γ. 2005β. *Η σημασία πριν, κατά και μετά τη γλώσσα*. Αθήνα: Κριτική.
- Levinson, S. C. 1983. *Pragmatics*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Marmaridou, S. A. S. 2000. *Pragmatic Meaning and Cognition*. Amsterdam&Philadelphia: JohnBenjamins.
- Searle, J. 1969. *Speech Acts*. Cambridge: Cambridge University Press.

Site: www.greek-language.gr